

אמיר אלשטיין
יו"ר הוועד המנהל

הנשיא העשירי ראובן ריבלין
יו"ר של כבוד

יוחנן פלסנר
נשיא

ברנרד מרכוס
יו"ר בינלאומי

חברי הוועד המנהל

עו"ד ליאת אהרנסון
אלי גרונר
פרופ' ורד וניצקי-סרוסי
ד"ר חן ליכטנשטיין
מזל מועלם
שגריר לשעבר שלי מרידור
פרופ' פאדיה נאסר אבו-אלהיג'א
עו"ד אבי פישר
ד"ר מיכל צור
יוסי קוצ'יק

המועצה הבינלאומית

פרופ' רונלד דניאלס, יו"ר
השופטת רוזלי סילברמן אבלה, קנדה
אן אפלבוואם, ארה"ב
פרופ' ורטון בוגדנוב, בריטניה
השופטת דורית ביניש, ישראל
השופט סטיבן בריי, ארה"ב
ד"ר ג'וזף ג'וזפה, גרמניה
פרופ' משה הלברטל, ישראל
פרופ' מייקל וולצר, ארה"ב
פרופ' רוברט מנוקין, ארה"ב
פרופ' כריסטוף מרקשיס, גרמניה
ד"ר שרון נריאן, ארה"ב
השופט אברהם סופר, ארה"ב
ברט טפנס, ארה"ב
פרופ' ארווין קוטלר, קנדה
פרופ' גרהרד קספר, ארה"ב
פרופ' יהודה ריינהרץ, ארה"ב
פרופ' גבריאלה שלו, ישראל

סגני נשיא

פרופ' סוזי נבות, מחקר
פרופ' קרנית פלוג, מחקר
ד"ר ישי [ג'סי] פרס, אסטרטגיה

עמיתים בכירים

פרופ' איתי אטר
פרופ' תמר הרמן
פרופ' נתן זוסמן [אורח]
פרופ' עמית כהן
מר תומר לוטן [אורח]
פרופ' יותם מרגלית
פרופ' דניאל סטעמן
פרופ' בני פורת
פרופ' מרדכי קרמניצר
פרופ' גדעון רהט
ד"ר תהילה שוורץ אלטשולר
פרופ' יובל שני

מייסדים

ד"ר אריק ברמון
מזכיר המדינה ג'ורג' שולץ (1920-2021)

אוקטובר, 2024

השפעת המלחמה על האוכלוסייה הערבית בשוק העבודה¹

- טיוטה -

ירדן קידר

שנה לאחר ה-7 באוקטובר, דוח זה מנתח את השפעות המלחמה על התעסוקה באוכלוסייה הערבית, בהתבסס על נתוני סקר כוח אדם החודשיים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. הדוח משווה בין המצב בתחילת 2023, לעומת חודשי המלחמה הראשונים, ולעומת הנתונים האחרונים הניתנים לניתוח שהם נתוני חודש יולי 2024.

ממצאים מרכזיים:

- נכון ליולי 2024 ניכרת פגיעה משמעותית ומתמשכת בעובדים ערבים, בפרט בקרב גברים וכן בגילאים המבוגרים (59-55, ובמיוחד 64-60). עם זאת הפגיעה בגילאים הצעירים מתחילת המלחמה צומצמה לחלוטין.
- עיקר הפגיעה המתמשכת מתרכזת באוכלוסיות מבוגרות, אשר גם כך עבדו מעט יחסית ואשר לא צמצמו את הפער – לא יחסית למצבם טרום המלחמה ולא יחסית למצבם לעומת היהודים הלא-חרדים. לתוצאות אלה של המלחמה פוטנציאל להגביר פרישה מוקדמת של ערבים ולהיות בעלות השלכות ארוכות טווח על תעסוקה, הכנסות וממדי העוני לשנים הקרובות.
- לעומת זאת שיעור התעסוקה של היהודים הלא חרדים וכן החרדים חזר למצבו טרום המלחמה, גם כשלוקחים בחשבון את אוכלוסיית המילואימניקים.
- מעל ל-22 אלף גברים ערבים בגילאי העבודה עבדו טרום המלחמה ולא חזרו לשוק התעסוקה עד יולי 2024. שיעורי התעסוקה של נשים ערביות חזרו לרמתם המקורית.
- בענף הבינוי לבדו כ-3,300 עובדים ערבים שעבדו טרום המלחמה לא חזרו לשוק התעסוקה עד יולי האחרון, בנוסף לכ-4,000 ערבים בענפי האירוח ואוכל והשירותים הפיננסיים.
- בתחילת המלחמה ניכרה השפעת החשש של גברים ערבים לצאת לעבוד בקרב יהודים: 28% מהגברים העובדים ביישוב יהודי הפסיקו לעבוד באוקטובר 2023, לעומת 22% מהגברים העובדים ביישוב ערבי.
- ניתן אולי ללמוד מממצאי המסמך על חשש להגדלת פערים בתוך החברה הערבית עצמה, בין ענפים המאופיינים בהשכלה נמוכה (בינוי ואירוח ואוכל) לבין יתר הענפים, וכן בין גברים לנשים. וכן על הגברת העומס על רשויות הרווחה ומשקי הבית של צעירים, עקב היציאה של מבוגרים ממעגלי התעסוקה שצפויה להיות ארוכת-טווח.

¹ תודה לד"ר אחמד בדראן על ההערות המועילות והעזרה באפיון השפעות הממצאים על החברה הערבית.

טרומ המלחמה שיעור התעסוקה המותאם² הן של נשים והן של גברים ערבים היה במגמת עלייה מתמדת, והגיע לשיא של 77.7% בקרב גברים ערבים ו-45% בקרב נשים ערביות³ בתחילת 2023 (בגילאי העבודה העיקריים, תרשים 1). שיעור זה נפגע משמעותית עם פרוץ המלחמה וירד ל-53.5% בקרב גברים ו-35.6% בקרב נשים לאחר פרוץ המלחמה, באוקטובר 2023 – כמעט שליש מהגברים הערבים שעבדו טרום המלחמה לא עבדו בחודש אוקטובר 2023. שיעור התעסוקה המותאם החל להתאושש עם מעבר המשק לשגרת מלחמה בסוף 2023, ובקרב הנשים חזר לרמתו טרום המלחמה (45%) ואף למעלה מכך החל מפברואר 2024. עם זאת עד יולי 2024 שיעור התעסוקה המותאם של הגברים הערבים לא חזר לקדמותו: על אף שהייתה עלייה יחסית לשפל בתחילת המלחמה, החל מתחילת 2024 נעצר על רמה יחסית קבועה של כ-72%. המשמעות היא שככל הנראה כ-5.7% מהגברים הערבים בגילאי 25-64, שהם כ-22,350 גברים ערבים, עבדו טרום המלחמה ולא חזרו לעבוד עד יולי 2024.⁴

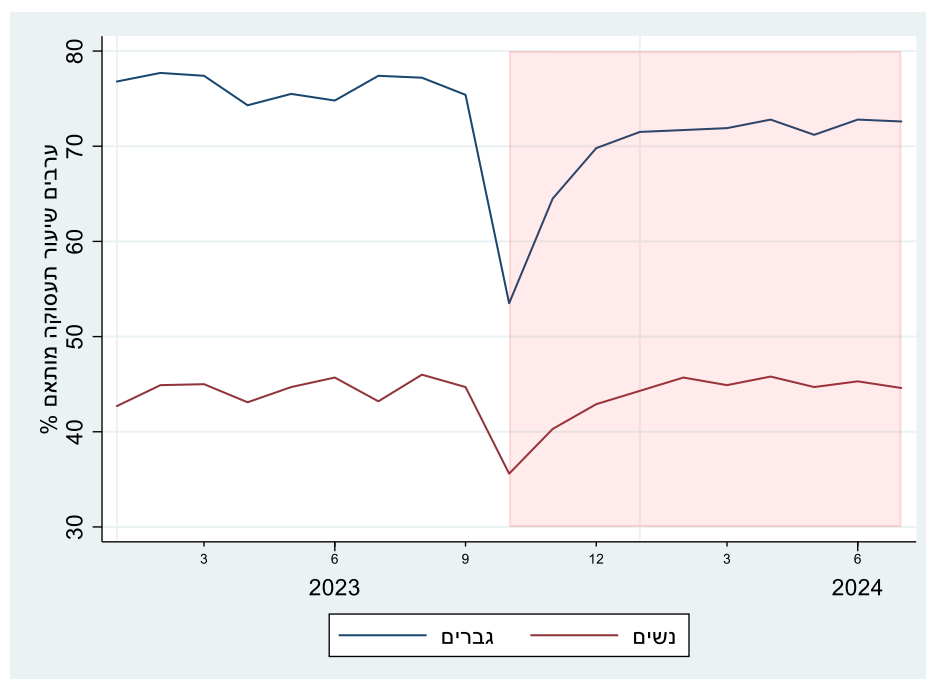
הגברים הערבים הם קבוצה פגיעה במשברים, עקב היותם עם השכלה נמוכה יחסית ליתר האוכלוסייה ומרוכזים בעבודות כפיים. גם בתקופת הקורונה הם נפגעו באופן משמעותי יותר מאוכלוסיות אחרות. תופעה זו התעצמה בתחילת המלחמה עקב הפגיעה המשמעותית בפעילות ענף הבנייה ששיעור גבוה מהמועסקים בו הם גברים ערבים, כשחלק לא מבוטל מאתרי הבנייה הקפואו פעילות. וכן עקב החשש מלהעסיק גברים ערבים בתקופה המורכבת והרגישה בתחילת המלחמה.

² שיעור אלו שעבדו בפועל מתוך כלל האוכלוסייה: כלל המועסקים, לא כולל אלו הנעדרים מעבודתם מסיבות כלכליות (בדרך כלל – עקב יציאה לחל"ת), ללא הנעדרים בגלל סיבה אחרת, וללא הנמצאים במילואים. שיעור זה כמעט זהה לחלוטין לשיעור התעסוקה הכללי בעת שגרה, אך בעתות של הוצאה לחל"ת כגון קורונה ומלחמה נפגע מאוד, וכן בתחילת המלחמה גם היעדרות בגלל סיבה אחרת הייתה נפוצה מאוד עקב חשש לצאת מהבית, בעיקר באוכלוסייה הערבית. שיעור התעסוקה המותאם הוא השיעור האפקטיבי עבור הערבים אל מול אוכלוסיות אחרות בעת המלחמה, ועל כן נשתמש בו כאן.

³ השיעור עלה מכ-33% ב-2014 לכ-45% בתחילת 2023, שיא של כל הזמנים.

⁴ למען הדיוק יש לציין שהנתונים מבוססים על סקר כוח אדם אשר מהווה מדגם של האוכלוסייה, ואינו עוקב לאורך זמן רב אחר אותם האנשים. כך שהירידה בשיעורים מהווה מדד לכלל האוכלוסייה, בלי לדעת במדויק מה קרה לכל פרט במשק. ייתכן למשל כי ישנם עובדים ערבים רבים שלא עבדו קודם ונכנסו לעבוד בתקופה זו, והעובדה שבכל זאת נראית ירידה בשיעורים מחביאה בתוכה מספר גבוה הרבה יותר של גברים שכן עבדו ולא חזרו לעבוד. עם זאת, מאחר ומדובר בתקופה קצרה שאופיינה במשבר בחלק מהענפים המרכזיים, ההנחה הסבירה היא שכמעט ולא נקלטו עובדים חדשים בתקופה זו, ומספרי הנפגעים מתעסוקה יחסית מדויקים.

תרשים 1: שיעור התעסוקה המותאם של האוכלוסייה הערבית, גילאי 25-64, לפי מין

מקור: עיבודי המכון הישראלי לדמוקרטיה לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

ניכר כי הפגיעה בתעסוקת ערבים הייתה משמעותית גם בהשוואה לאוכלוסיות אחרות (תרשים 2): שיעור התעסוקה המותאם בקרב כלל הערבים נפל מכ-62% בשיאו ל-44.5% באוקטובר 2023 – ירידה של 17.5 נקודות אחוז. כלומר, מתוך אלו שעבדו קודם, קרוב ל-28% הפסיקו לעבוד בקרב הערבים – וזאת לעומת 16% מהיהודים הלא חרדים שעבדו קודם והפסיקו לעבוד⁵ ו-14% מהחרדים⁶.

מעבר לכך, הפגיעה המתמשכת בתעסוקת ערבים (ובפרט בתעסוקת גברים ערבים) ניכרת הרבה פחות בקרב יתר האוכלוסיות – בעוד שיעור התעסוקה המותאם של כלל הערבים התייצב על שיעור של כ-59% במחצית 2024 (ירידה יציבה ומתמשכת של 3 נקודות אחוז יחסית לטרום המלחמה), ביולי 2024 שיעור זה חזר לכ-85% בקרב היהודים הלא חרדים ולמעל 67% בקרב חרדים. וזאת, על אף ששיעור המילואים עדיין גבוה מהשגרה בקרב יהודים לא חרדים, ואינו משפיע על המצב באוכלוסייה הערבית.

⁵ 14.3 נקודות אחוז מתוך 85.6%

⁶ 9.5 נקודות אחוז מתוך 67.5%

מקור: עיבודי המכון הישראלי לדמוקרטיה לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

בתחילת המלחמה הפגיעה בתעסוקה אצל ערבים נבעה בעיקר מהנעדרים זמנית: השיעור מתוך כוח העבודה הנעדרים מעבודתם בגלל "סיבות אחרות" (שבימי שגרה עומד על קרוב ל-0% בכלל האוכלוסיות) נסק באוקטובר 2023 לכ-15-16% הן בקרב גברים ערבים והן בקרב נשים ערביות (לעומת כ-10% בקרב חרדים וכ-6% בקרב יהודים לא חרדים, תרשים 3). כפי שמראה ניתוח שפרסם בנק ישראל,⁷ ה"סיבה האחרת" הזו בתחילת המלחמה היא למעשה חשש של האוכלוסייה מלצאת לעבוד. חשש זה היה נפוץ בכל האוכלוסיות בתחילת המלחמה, אך היה חמור במיוחד בקרב האוכלוסייה הערבית שחששו גם מעצם המלחמה ובנוסף גם חששו מאינטראקציה עם יהודים ומפעולות נקם. עד כמה שאפקט זה היה משמעותי בחודש אוקטובר, הוא נעלם לחלוטין בחודשים שלאחר מכן הן אצל הערבים והן בכל הקבוצות, ושיעור המדווחים על היעדרות זמנית מהעבודה בגלל סיבה אחרת חזר ל-0% ביולי 2024.

כלומר, ככל שעבר הזמן מאז פרוץ המלחמה, הפכה הפגיעה שעדיין נראית בתעסוקת הערבים לעקבית ומתמשכת. הירידה העקבית שעדיין רואים בתעסוקת גברים ערבים איננה נובעת מהיעדרות זמנית, אלא שקיים שיעור עקבי ולא מבוטל של עובדים ערבים שיצאו מכוח העבודה באופן קבוע, ולא רק נעדרים זמנית מעבודתם.

כדי לבחון את סוגיית החשש מאינטראקציה עם יהודים, בחנו את שיעור התעסוקה המותאם של ערבים העובדים בתוך יישוב יהודי לעומת העובדים ביישוב ערבי (תרשים 4).⁸ בהסתכלות על כלל האוכלוסייה הערבית ניכר כי הירידה בשיעור

⁷ דוח בנק ישראל 2023

⁸ שיעורי התעסוקה נושקים ל-100% בשגרה בנייתוח לפי סוג יישוב העבודה. זאת מאחר והמידע על היישוב בו הפרט עובד קיים רק עבור מי שעובד כיום או עבד לאחרונה.

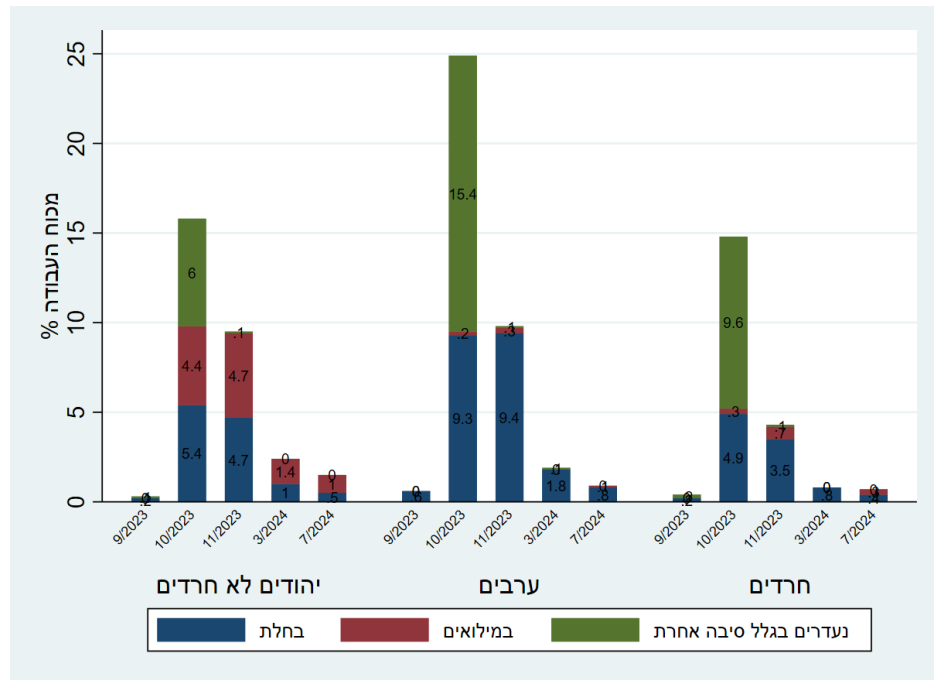
התעסוקה המותאם אךן הייתה מעט גבוהה יותר בקרב אלו העובדים ביישובים יהודיים – 25% מהעובדים ביישובים יהודיים הפסיקו לעבוד באוקטובר 2023, לעומת 21% מהעובדים ביישובים ערביים. ניתן לשער כי הבדל זה נובע בחלקו מחשש של העובדים הערבים העובדים ביישוב יהודי מלצאת ולהיראות ביישוב בתחילת המלחמה, או ממגבלות שהוטלו על כניסת ערבים לישובים יהודיים (כמו שקרה לא פעם, על פי דיווחים בתקשורת, בתחילת המלחמה).

חיזוק לכך שהפגיעה העודפת בקרב העובדים ביישוב יהודי קשורה לחששות הדדיים בין אוכלוסיות, ניתן לראות בחלוקה לפי מגדר: בקרב הנשים הערביות אלו שעבדו ביישוב יהודי דווקא נפגעו פחות (ירידה של 18% באוקטובר) יחסית לאלו שעבדו ביישוב ערבי (ירידה של 21%). מצב זה מצביע על כך שאצל הנשים, ההבדל לא נובע דווקא מחשש מאינטרקציה בין אוכלוסיות, מאחר ונשים נתפסות פחות כמהוות איום. ייתכן שהוא קשור לכך שאלו מתוך הערביות היוצאות מיישוב מגוריהן הן אוכלוסייה חזקה יותר, העובדת במשלחי יד הפגיעים פחות למלחמה. לעומת זאת – בקרב הגברים הערבים הפגיעה באלו שעובדים ביישובים יהודיים הייתה חריפה יותר: 28% מהגברים העובדים ביישוב יהודי הפסיקו לעבוד באוקטובר, לעומת 22% מסך העובדים ביישוב ערבי.

מעבר לסוגיית החשש מאינטרקציה, גם שיעור היוצאים לחל"ת בקרב כלל הערבים, שעמד על 9% בחודשים אוקטובר-נובמבר 23 (לעומת 4-5% בקרב יתר האוכלוסיות), ירד עד אמצע 2024 לכ-0.5% בדומה ליתר האוכלוסיות.

מנתונים אלו נובע כי נכון ליולי 2024 הירידה העקבית בשיעור התעסוקה המותאם של הגברים הערבים (מ-78% ל-72%) נובעת מירידה בפועל בשיעור המועסקים הערבים בעקבות המלחמה – ולא מהוצאה לחל"ת או בשל חשש להגיע לעבוד כפי שהיה המצב בתחילת המלחמה. ירידה זו היא תמרור אזהרה כי מדובר כאן בפגיעה מתמשכת שלא ברור מתי תחזור לקדמותה, הממוקדת כאמור בגברים ערבים. לפגיעה מתמשכת כזו המתבטאת במעבר לאבטלה או אף היפלטות מלאה משוק העבודה השלכות בעייתיות על מצבם הכלכלי והאישי של הגברים הערבים ומשפחותיהם, תוך התעצמות החשש והעוינות. דווקא בתקופת משבר, השלכות אלה בעלות פוטנציאל לפגיעה במרקם החברתי, הסולידריות החברתית ותחושת הביטחון של האוכלוסייה, מעבר לפגיעה הכלכלית.

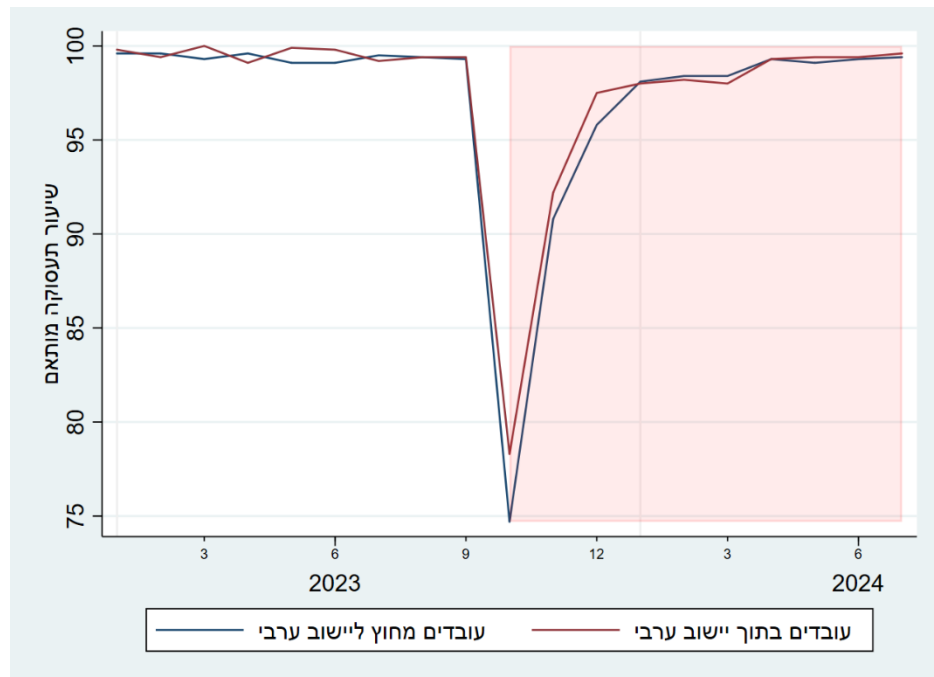
תרשים 3: הסיבות להיעדרות מעבודה, גילאי 25-64, לפי קבוצת אוכלוסייה

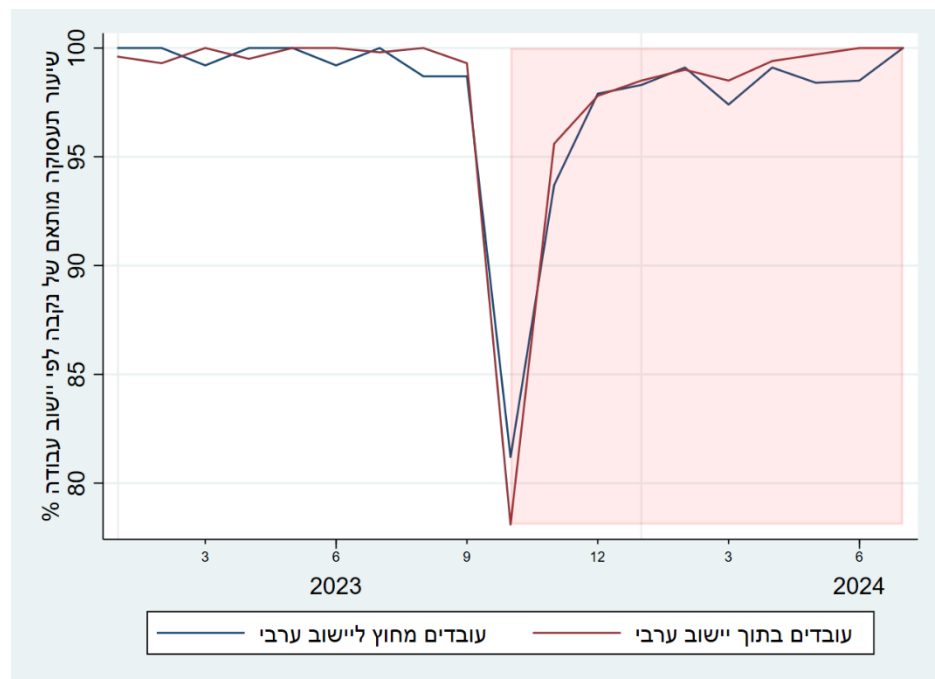
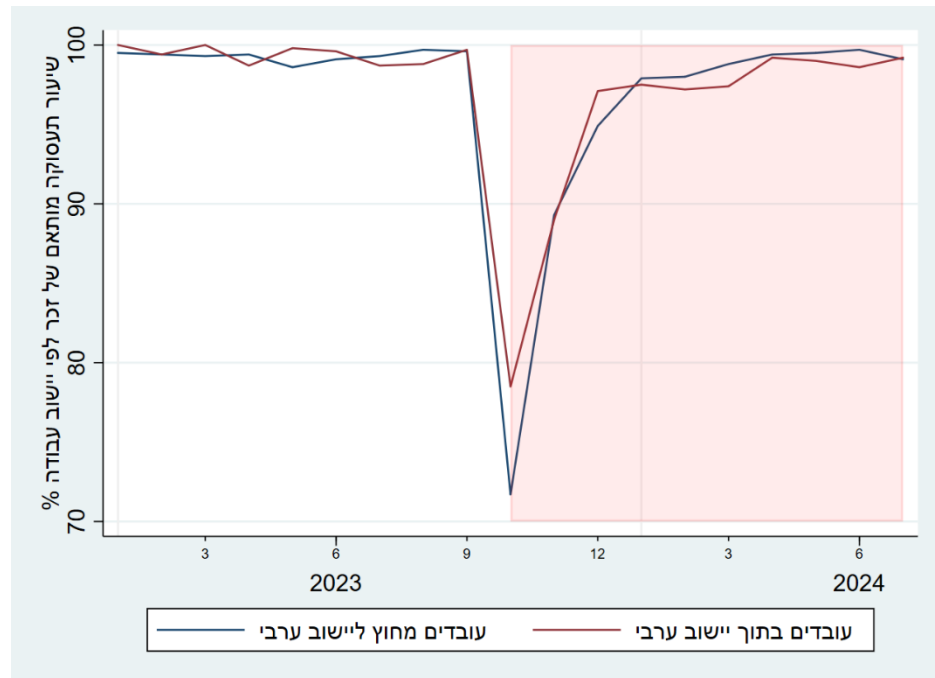

מקור: עיבודי המכון הישראלי לדמוקרטיה לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

תרשים 4: שיעור התעסוקה המותאם של האוכלוסייה הערבית, גילאי 25-64, לפי סוג יישוב העבודה

א. כלל הערבים

בחלוקה ענפית (תרשים 5), הפגיעה התעסוקתית המשמעותית של האוכלוסייה הערבית בתחילת המלחמה התמקדה בענפי האירוח ואוכל (שיעורי הפרטים המוגדרים שעבדו תחת ענף זה והם מועסקים ירד בכ-34 נקודות האחוז, מ-90.6% בממוצע בשנת 2023 טרום המלחמה, ל-57% בשפל)⁹, בריאות ורווחה (ירידה של

⁹ שיעורי המועסקים הנמדדים בחלוקה ענפית גבוהים משמעותית משיעורי המועסקים באוכלוסייה כללית, משום שמידע על שיוך ענפי קיים רק עבור מי שהם בכוח העבודה או היו בו בשנים האחרונות, וממילא נושקים ל-100% במצב שיגרה. מי שלא עבדו לאחרונה או מעולם, לא ניתן לסווג אותם לענף כזה או אחר ולכן לא נכללים במכנה.

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

כ-31 נקודות האחוזה, מ-90.9% ל-60.2%), וחקלאות (ירידה של 25 נקודות האחוזה, 86.9% ל-63.8%).

בענף הבינוי ירד שיעור זה מ-90.8% ל-65.2%, ירידה של כ-26 נקודות האחוזה, פגיעה שנבעה מירידה כללית בפעילות הענף עקב סגירת חלק ניכר מאתרי הבנייה ברחבי הארץ בשל הירידה הדרסטית במספר העובדים הפלסטינים, והעזיבה של רבים מהעובדים הזרים (בעיקר מסין). לכך הצטרף החשש הבטחוני להעסיק גברים ערבים באזורי מגורים של יהודים.

עם זאת, לקראת מחצית שנת 2024 המצב נראה אחרת, ושיעורי המועסקים המוגדרים תחת רוב מהענפים חזרו כמעט תחת כל ענף לשיעורים שנצפו טרום המלחמה. הענפים שנותרו עם שיעור נמוך יחסית מהעובדים המוגדרים תחתיהם שהם מועסקים הם אירוח ואוכל (82% באפריל-יולי 2024)¹⁰ ושירותים פיננסיים (85.2%). במונחים מספריים, מדובר על כמעט 4,000 עובדים ערבים בענפים אלה שעבדו טרום המלחמה וכיום אינם מועסקים או נמצאים בחלי"ת.¹¹

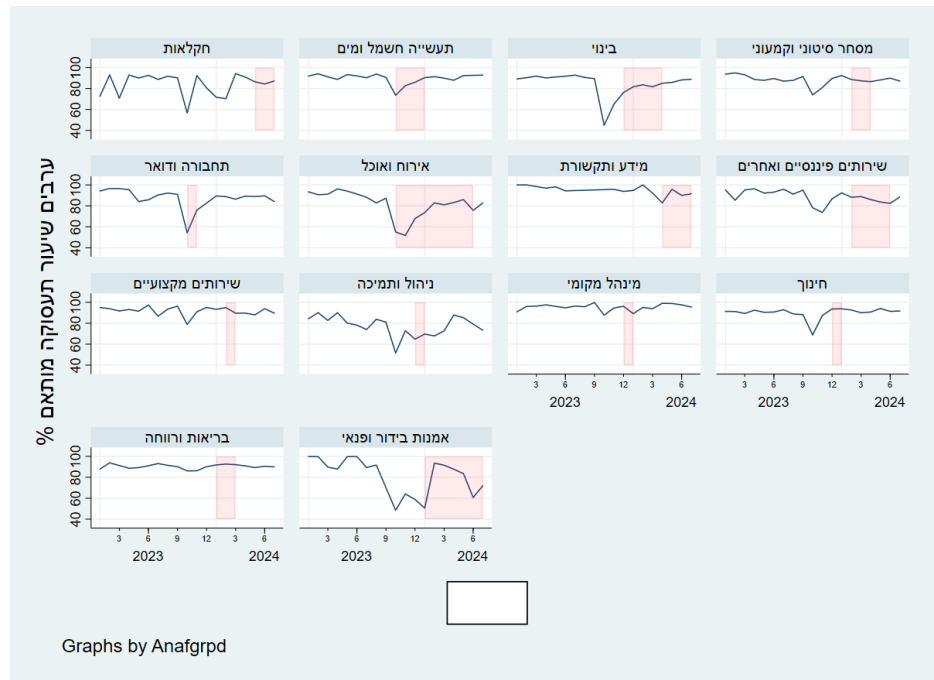
בענף הבינוי, שיעור המועסקים מתוך העובדים הערבים המוגדרים תחת ענף זה אמנם התאושש באופן יחסי, אך עדיין עמד על כ-87% בחודשים אלה, ירידה של כ-4 נקודות האחוזה לעומת טרום המלחמה. מאחר וענף זה עתיר עובדים ערבים, שיעור זה שווה לכ-3,300 עובדים ערבים שעבדו טרום המלחמה וכיום אינם עובדים. כמו כן, לעומת הירידה אצל ערבים, התרחשה גם אצל יהודים לא חרדים בענף הבינוי ירידה מסוימת מאז המלחמה, אך היא עומדת על 2 נקודות אחוז בלבד (מ-93% ל-91%, תרשים 6). עולה מכך חשש שהפגיעה בתעסוקת ערבים בבינוי היא פגיעה עודפת, והיא קונסיסטנטית ומתמשכת עד אחרי אמצע שנת 2024.

¹⁰ נבחר ממוצע של מספר חודשים על מנת מצד אחד להראות את המצב העדכני ביותר ומצד שני להימנע מהשפעות עונתיות.

¹¹ 2,489 עובדים בענף אירוח ואוכל ו-1,465 עובדים בענף שירותים פיננסיים.

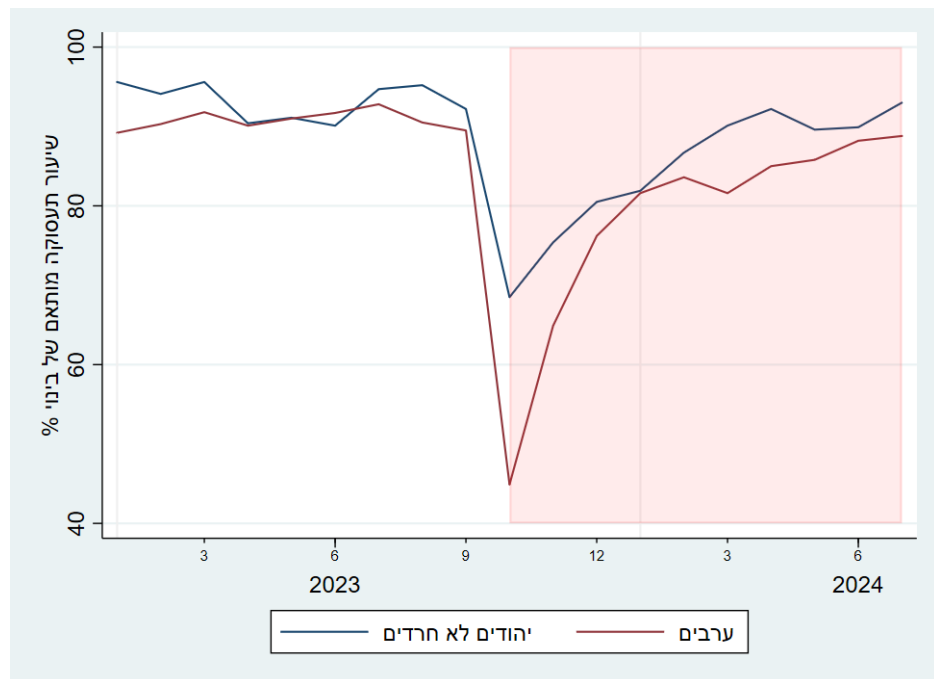

תרשים 5: שיעור הערבים המוגדרים תחת ענף כלכלי שהנם מועסקים, גילאי 25-64, לפי ענף

מקור: עיבודי המכון הישראלי לדמוקרטיה לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

תרשים 6: שיעור הפרטים המוגדרים תחת ענף הבינוי שהנם מועסקים, גילאי 25-64, לפי קבוצת אוכלוסייה

מקור: עיבודי המכון הישראלי לדמוקרטיה לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

דוח משרד העבודה לשנת 2023 הראה כיצד אצל גברים ערבים מקבוצות הגיל המבוגרות (55 ומעלה) התרחשה בשנים האחרונות מגמת עלייה בשיעורי התעסוקה, תוך צמצום הפער הקבוע בין יהודים לא חרדים לערבים בקבוצת הגיל הזו (פער הנובע מריכוז מסורתי של גברים ערבים במקצועות פיזיים המובילים לפרישה מוקדמת).¹² מתרשים 7 עולה שהפגיעה הנקודתית בשיעור התעסוקה המותאם בתחילת המלחמה השפיעה בעיקר על צעירים: ירידה של 20 נקודות האחוז בקרב בני 25-29, 17 נקודות האחוז בקרב בני 30-34 ו-15 נקודות האחוז בקרב בני 35-44. פגיעה זו צומצמה לחלוטין בשנת 2024, כאשר בחודשים אפריל-יולי שיעור התעסוקה המותאם של צעירים ערבים אף עלה במקצת על שיעורו טרום המלחמה (עלייה מ-59% ל-62% בקרב בני 25-29, ומ-63% ל-64% בקרב בני 30-34).

עם זאת התקיימה פגיעה גם בקרב הערבים המבוגרים – ופגיעה זו לא צומצמה עד הסוף בשנת 2024: בתחילת המלחמה ירד שיעור התעסוקה המותאם של הערבים בני 55-59 ב-18.5 נקודות אחוז. ובניגוד למצב בקרב ערבים צעירים, פגיעה זו מתמשכת אל תוך 2024, כאשר בחודשים אפריל-יולי 2024 השיעור בקרב בני 55-59 עמד על 46.3% (ירידה מתמשכת של כ-3 נקודות האחוז).

בקרב בני 60-64 המצב אף חמור יותר, ושיעור התעסוקה המותאם בקרבם ירד בתחילת המלחמה ב-14 נקודות אחוז – שיעור עצום יחסית לכך שטרם המלחמה הוא עמד על 39% בלבד. יתר מכך, גם באמצע 2024 שיעור זה עמד על 31% – ירידה מתמשכת של כ-8 נקודות אחוז יחסית למצב טרום המלחמה. במונחים מספריים, כ-5,600 עובדים ערבים בקבוצת גיל זו שעבדו טרום המלחמה הפסיקו לעבוד עד אמצע 2024. בתקופה זו בקרב יהודים לא חרדים בני 60-64 שיעור התעסוקה היה זהה לזה של טרום המלחמה ועמד על 69% (תרשים 8).

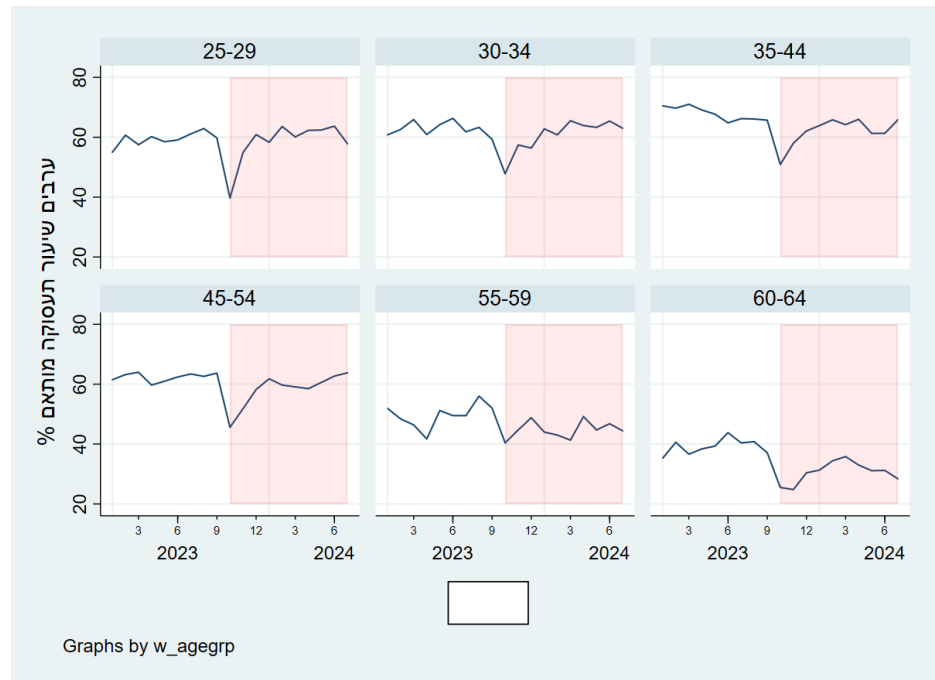
מצב זה מראה כי עיקר הפגיעה המתמשכת בתעסוקת הערבים בעקבות המלחמה מתרכזת באוכלוסיות מבוגרות, אשר גם כך עבדו מעט יחסית ואשר לא צמצמו את הפער – לא יחסית למצבם טרום המלחמה ולא יחסית למצבם לעומת היהודים הלא-חרדים. יש לציין כי יציאה משוק העבודה בגילאים מאוחרים מובילה במקרים רבים לפרישה מוקדמת כפויה משוק העבודה. זאת מאחר ובגיל המבוגר קשה הרבה יותר למצוא תעסוקה, ועובדים רבים בוחרים להישאר ללא תעסוקה מאשר להשקיע מאמצים רבים לחזור לעבוד למספר שנים בודדות לפני הפנסיה.¹³ כך שלתוצאות אלה של המלחמה פוטנציאל להיות בעלות השלכות ארוכות טווח על תעסוקה, הכנסות וממדי העוני לשנים הקרובות.

עם זאת, חזרתן של מרבית קבוצות הגיל לתעסוקה הדומה למצב לפני המלחמה עשויה להיות תוצאה מעודדת. שכן, יש בה כדי לרמז כי הפגיעה בתעסוקת ערבים כיום לא נובעת דווקא מתחושות חשש ואפליה של יהודים נגד ערבים (אשר יש סיבה לחשוב שיתרכזו דווקא בגילאים צעירים), אלא כתוצאה מפגיעה ענפית או מקומית.

¹² <https://www.gov.il/he/pages/annual-employment-report23>

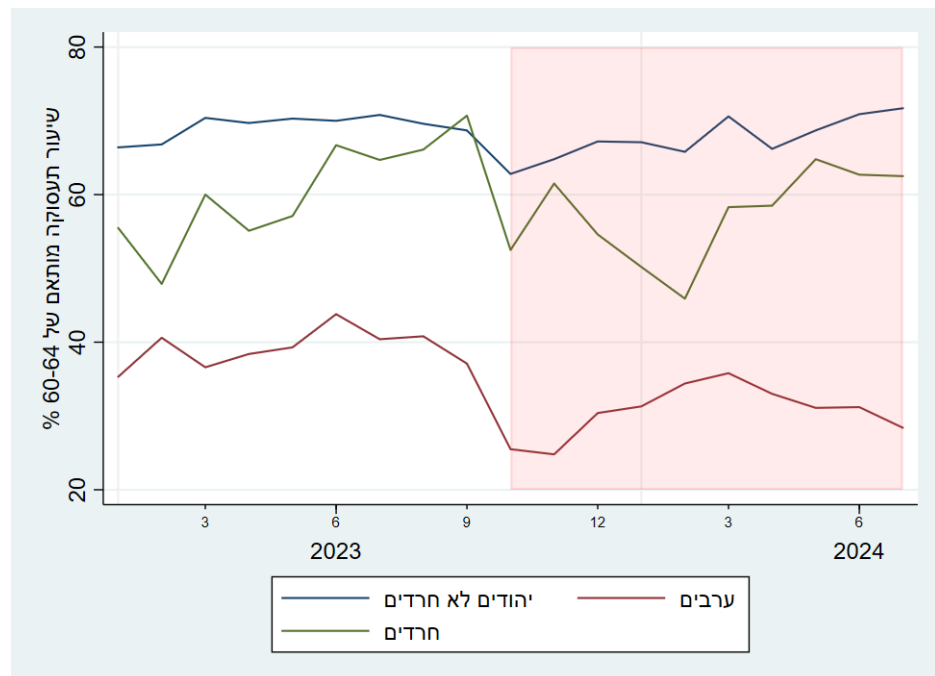
¹³ זוהי תופעה ידועה הן בישראל והן ב-OECD, ועל כן ההמלצה לתוכניות ממשלתיות המכוונות להעלאת תעסוקה של מבוגרים היא להתמקד בפעולות לשימור עובדים בתעסוקה, שהינו קל ופשוט הרבה יותר מאשר הכנסה מחדש של עובדים שנפלטו. להרחבה ראו [תעסוקת מבוגרים בישראל](#): מדיניות לשילוב ושימור בני 50+ בשוק העבודה.

תרשים 7: שיעור התעסוקה המותאם של האוכלוסייה הערבית, לפי גיל

מקור: עיבודי המכון הישראלי לדמוקרטיה לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

תרשים 8: שיעור תעסוקה מותאם בגיל 60-64, לפי קבוצת אוכלוסייה

מקור: עיבודי המכון הישראלי לדמוקרטיה לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

תוצאה נוספת העולה מהניתוח הגילאי היא שככל הנראה לא הייתה השפעה מתמשכת של המלחמה על תופעת הערבים הצעירים ללא מעש (NEET – Not in)

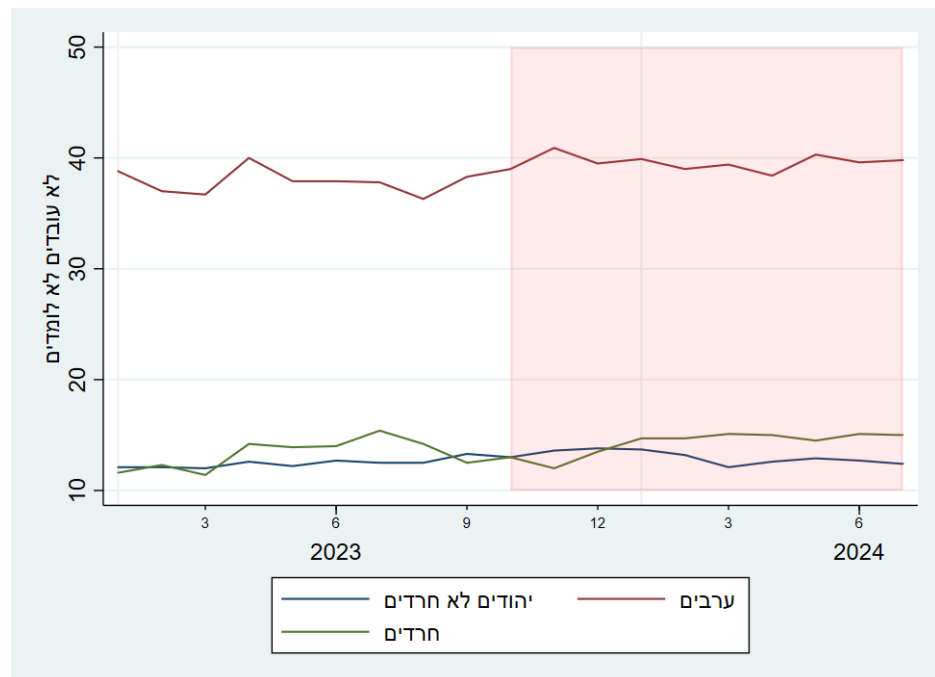
(education, employment or training) שכן שיעורי התעסוקה של הצעירים חזרו לרמתם מלפני המלחמה.¹⁴

בהסתכלות על כלל הערבים בכל הגילאים, מתרשים 9 עולה כי שיעור ה-NEET בקרב הערבים היה ונשאר גבוה מאוד הן לפני והן לאחר המלחמה: שיעור זה עמד על כ-38% מסך הערבים בגילאי העבודה טרום המלחמה, ועלה במקצת לשיעור עקבי של כ-39.5% בחודשים אפריל-יולי 2024 (לעומת שיעורים נמוכים הרבה יותר של כ-12-15% בקרב יהודים לא חרדים וחרדים).

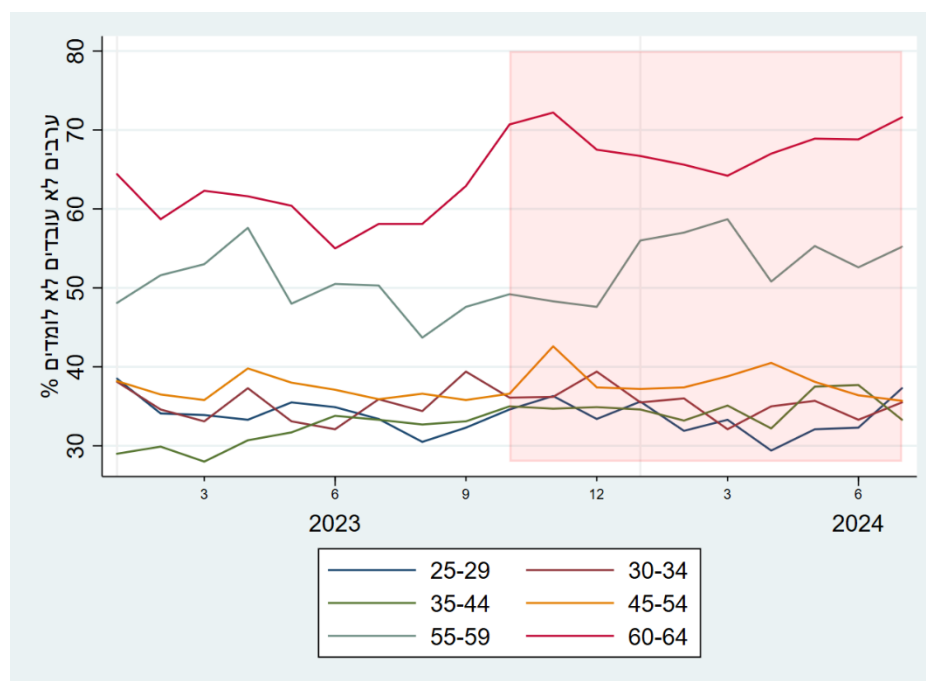
בחלוקה לפי גיל עם זאת נראה כי ההאצה בשיעורי ה-NEET דווקא לא מתרכזת באוכלוסיית הצעירים ומושפעת הרבה יותר מהירידה בתעסוקה של הערבים המבוגרים: בקרב בני 25-44 לא נראים שינויים גדולים בשיעורי ה-NEET לפני ואחרי המלחמה. ולעומת זאת, שיעורי ה-NEET של הערבים עלו לאחר המלחמה הן בקרב בני 55-59 (מ-50% לפני המלחמה ל-53.5% לאחר המלחמה), והן בקרב בני 60-64 (מ-60% ל-69%).

תרשים 9: שיעור הלא עובדים ולא לומדים, גילאי 25-64

א. כלל האוכלוסייה, לפי קבוצת אוכלוסייה

¹⁴ יש לציין שתופעת חסרי המעש בחברה הערבית נפוצה יותר בקרב הצעירים מאוד בני 18-24 שאינם נכללים בנייתוח (הכולל את גילאי העבודה העיקריים 25-64).

מקור: עיבודי המכון הישראלי לדמוקרטיה לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

מכלל הניתוח במסמך זה ניתן אולי ללמוד גם על האופן בו המלחמה מעצימה פערים בתוך החברה הערבית עצמה (ולא רק בין יהודים וערבים). למשל, העובדים הערבים שעובדים בענפי תעסוקה כגון בינוי ואירוח ואוכל, המאופיינים במשלחי יד עם השכלה נמוכה יותר, נפגעו יותר מעובדים אחרים. בדומה הגברים, שגם הם מאופיינים בהשכלה נמוכה יותר, נפגעו יותר מהנשים ובאופן מתמשך.

נוסף על כך, קיים חשש כי עיקר הפגיעה המתמשכת בתעסוקת הערבים בעקבות המלחמה המתרכזת באוכלוסיות המבוגרות, מגבירה את תלותם של מבוגרים אלה (שמראש הם קבוצה פגיעה, לא משכילה ועובדי כפיים) במוסדות הרווחה ובילדיהם הצעירים, מה שמייצר עוד עומס על משקי הבית הללו וצפוי לייצר הוצאות גבוהות על גופי הרווחה ולהעלות את הוצאות המדינה.

יש מקום לבדוק נושאים אלו לעומק במחקר המשך לבדיקה עתידית, יחד עם בדיקה על אוכלוסיית חסרי המעש בגילאי 18-24 (מחוץ לגילאי העבודה העיקריים שנבדקו במסמך זה).